

Шароватова Олена Павлівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри охорони праці та техногенно-екологічної безпеки
Національного університету цивільного захисту України,
м. Харків

ПРАКТИЧНА СКЛАДОВА В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ ПРОФЕСІОНАЛА У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ОХОРОНИ ПРАЦІ

У світовому співтоваристві найважливішою конкурентною перевагою окремої держави вважається високий рівень спеціалістів. Очевидно, що опанування та сформованість системи знань та відповідних умінь, які дозволять вирішувати типові завдання професійної діяльності під час здійснення певних виробничих функцій - кола обов'язків, які виконує фахівець відповідно до займаної посади і які визначаються посадовою інструкцією або кваліфікаційною характеристикою - стають результатом відповідного рівня навчання майбутніх спеціалістів, зокрема у вищій школі.

Особистість випускника вищого навчального закладу визначається як цілісна сукупність її характеристик, що відбиває зміст соціально значущих і професійно важливих властивостей особи, яка закінчує вищий навчальний заклад, і проявляється у вигляді рівня сформованості системи компетенцій. Компетенція, як предметна сфера, в якій індивід добре обізнаний і в якій він проявляє готовність до виконання діяльності, включає знання й розуміння (теоретичне знання академічної сфери, здатність знати й розуміти), знання як діяти (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), знання як бути (цінності як невід'ємна частина способу сприйняття і життя з іншими у соціальному контексті). Компетенція є завчасно заданою нормою освітньої підготовки, що необхідна для продуктивної діяльності у певній сфері.

Відповідно до Стандарту вищої освіти України освітньо-кваліфікаційна характеристика майбутнього спеціаліста за напрямом підготовки «Охорона праці» передбачає певну систему компетенцій, серед яких:

- ключові компетенції, серед яких соціально-особистісні (здатність

оцінювати соціально-державні явища, орієнтуватись у суспільно-політичному житті; здатність до адекватної взаємодії й міжособистісної комунікації, критичного мислення) та інструментальні (формулювання завдань управління безпекою праці для їх вирішення за допомогою інформаційних технологій);

- професійні компетенції, що включають загально-професійні (здатність аналізувати й оцінювати небезпечні і шкідливі виробничі фактори; здатність оцінювати та обґрунтовувати можливі наслідки аварій на промислових об'єктах; розуміння особливостей підходів попередження можливих загроз життю і здоров'ю працюючих; визначення економічної ефективності заходів, спрямованих на зниження виробничого травматизму, захворюваності, аварійності, забруднення навколишнього середовища; розуміння наукових та організаційних основ безпеки виробничих процесів і стійкості виробництв у надзвичайних ситуаціях; здатність застосовувати законодавчі та інші нормативно-правові акти з промислової безпеки та охорони праці; володіння культурою безпеки й ризик-орієнтованим мисленням, при якому питання безпеки життя, здоров'я й навколишнього середовища розглядаються як найважливіші пріоритети) та спеціалізовано-професійні (здатність самостійно виконувати інженерне завдання в галузі забезпечення безпеки й поліпшення умов праці; здатність оцінювати небезпеки робочого місця; здатність проектувати й застосовувати засоби і методи забезпечення оптимальних умов праці; володіння основними поняттями системи управління охороною праці й системним мисленням, при якому питання системного підходу до управління охороною праці оцінюються як найважливіші пріоритети у професійній діяльності; розуміння методологічних основ проведення навчання з питань охорони праці; готовність застосовувати й розширювати отримані знання щодо діяльності комісії з питань охорони праці; здатність до використання нормативних обмежень на гранично припустимі рівні небезпек при їх впливі на людину й природу; здатність керувати експлуатацією засобів забезпечення безпеки й умов праці).

Необхідна для планування і виконання нових і комплексних

професійних завдань, зазначена система компетенцій має забезпечувати майбутнім спеціалістам широкі інтегровані знання, навички і професійний досвід; застосування новітніх методів у сфері охорони праці; здатність визначати й інтерпретувати специфічні особливості, ключові наукові надбання у професійній сфері.

Важливо зауважити, що в окресленому питанні традиційний для вітчизняної вищої школи підхід до викладання (коли для вивчення пропонуються, в основному, об'єкти та явища навколишнього світу, а не проблеми), на жаль, виявляється низькоефективним, оскільки не сприяє застосуванню системного підходу щодо вирішення проблемних ситуацій, що виникають у різних сферах життя і діяльності людини.

Аналіз системи професійної підготовки, яка існує сьогодні у державі, також доводить той факт, що забезпечення належної готовності сучасних випускників до практичної діяльності залишається не достатнім. Молодий фахівець, який отримав базові знання після закінчення навчального закладу, потребує чимало часу для адаптації до умов професійної діяльності на конкретному робочому місці.

Проте, є загальновідомим, що значне місце у системі підготовки фахівців посідає практична підготовка. Головне завдання практичних занять - закріплення, переведення у довготривалу пам'ять теоретичних знань, формування навичок і вмінь з тієї чи іншої навчальної дисципліни, оволодіння апаратом наукових досліджень. Також завданнями практичних занять є поглиблення та уточнення знань, здобутих на лекціях і у процесі самостійної роботи; формування інтелектуальних навичок і вмінь планування, аналізу й узагальнень, опанування навичок організації професійної діяльності; накопичення первинного досвіду організації виробництва та технікою управління ним; оволодіння початковими навичками керівництва, менеджменту та самоменеджменту. Практичні заняття, незалежно від їх конкретних особливостей, значною мірою забезпечують відпрацювання навичок та вмінь

прийняття практичних рішень у реальних умовах професійної діяльності, що у своєму підґрунті містять теоретичний характер.

Діяльність кафедри Охорони праці та техногенно-екологічної безпеки Національного університету цивільного захисту України (ОПтаТЕБ НУЦЗУ) щороку зміцнює досвід удосконалення рівня практичної складової у забезпеченні якості підготовки фахівців за напрямом «Охорона праці», послідовно переходячи на використання стандартів вищої освіти, в основу розроблення яких покладено саме компетентнісний підхід як один із нових концептуальних орієнтирів.

Науково-педагогічними працівниками кафедри ОПтаТЕБ НУЦЗУ реалізуються міждисциплінарний та інтегрований підходи до забезпечення освітнього процесу, що спрямовує його на формування та розвиток ключових і професійних компетенцій особистості. Тим самим окреслюється нова модель освіти у руслі світових тенденцій, яка регулює саморозвиток студентів, викладачів, а відтак і загалом системи вищої освіти за напрямом підготовки «Охорона праці».

Так, використовуючи нетрадиційні форми навчання, у межах викладання дисципліни «Управління охороною праці» в аудиторних умовах проводяться «Парламентські слухання «Про стан промислової безпеки та охорони праці»». Відповідно до Положення про проведення парламентських слухань у Верховній Раді України на занятті обговорюються заздалегідь ґрунтовно вивчені питання про стан промислової безпеки та охорони праці в Україні, які на час заняття становлять гострий суспільний інтерес та потребують законодавчого врегулювання. Оскільки у реальному вимірі парламентські слухання у Верховній Раді України проводяться із залученням представників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, політичних партій, інших об'єднань громадян, наукових установ, представників громадськості, у межах проведення заняття «представниками» зазначених соціальних інституцій виступають науково-педагогічні працівники кафедри ОПтаТЕБ НУЦЗУ, які, у свою чергу, з усією відповідальністю підходять до

компетентної участі у подібному заході. За процедурою, після жвавих обговорень та вичерпних аргументів, підсумком заняття стає прийняття відповідних рішень з питань, що розглядалися. Беручи до уваги, що стенограма парламентських слухань розміщується на Веб-сайті Верховної Ради України, увазі колег Університету завжди пропонується фоторепортаж парламентських слухань «Про стан промислової безпеки та охорони праці» в аудиторних умовах кафедри ОПтаТЕБ НУЦЗУ.

Починаючи з другого курсу, у межах вивчення дисципліни «Виробнича санітарія» зі студентами та курсантами напряму підготовки «Охорона праці» проводяться виїзні заняття до функціонуючих підприємств.

Виробничі процеси, які забезпечують діяльність підприємств, зумовлюють і характеризують наявність небезпечних і шкідливих факторів, що є одним з предметів вивчення виробничої санітарії і уявляють інтерес для майбутніх фахівців з охорони праці.

Перебуваючи на території підприємства, слухачі у реальному вимірі можуть спостерігати умови трудової діяльності з наявністю різного роду шкідливих та небезпечних факторів, аналізувати ефективність наявних систем та засобів захисту працюючих від них та відповідні у зв'язку із цим особливості діяльності служби охорони праці підприємства. Можливість побачити, почути і відчувати особливості реального виміру майбутньої професійної діяльності яскраво демонструє студентам і курсантам актуальність обраного фаху, необхідність і потребу суспільства у спеціалістах напряму «Охорона праці». Підведення підсумків подібних занять доводить, що завдяки їх організації не лише ефективно реалізується практична складова професійного становлення майбутніх фахівців, але й позитивно трансформується мотивація вихованців до навчання.

У логічній послідовності майбутні фахівці з охорони праці вивчають особливості виробничої санітарії під час виїзних занять із залученням досвідчених фахівців з гігієни праці та професійної патології. У щільному графіку власної професійної діяльності лікарі-профпатологи та гігієністи,

доктори медичних наук, детально і різноаспектно пояснюють особливості і наслідки впливу шкідливих і небезпечних факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу на організм працюючих, вчать аналізувати фактори не лише робітничих професій, а будь-яких сфер трудової діяльності, демонструють приклади етапності у розвитку професійних захворювань, підкреслюють не просто їх анатомо-фізіологічну, а й соціальну складову, звертаючи увагу і на фактори добровільного ризику сучасної молоді, яка є трудовим потенціалом держави.

Становлення гігієни праці та досліджень професійної патології різних галузей народного господарства, зокрема у Харківському регіоні, генезис трудової діяльності людської цивілізації – від первісного устрою через механізацію, автоматизацію виробництва до творчого рівня інтелектуальної діяльності, особливості соціального захисту осіб, що набули професійних захворювань, порядок інструментально-лабораторних досліджень факторів виробничого середовища та трудового процесу, вплив змушених при роботі поз, статико-динамічних навантажень, реакцій різних систем людського організму в залежності від індивідуальних особливостей на «досягнення» цивілізації та інші проблемні питання з яскравими прикладами із реального життя, відповідаючи програмі навчальної дисципліни, стають предметом обговорення під час занять.

У межах вивчення дисципліни «Розслідування, облік та аналіз нещасних випадків на виробництві», до проведення занять залучаються начальник відділу профілактики нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, головний страховий експерт з охорони праці та безпосередньо начальник управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України в Харківській області. Подібні заняття завжди викликають ряд конструктивних питань, на які у режимі обговорення і слухачі, і викладацький склад отримують вичерпні відповіді.

Одним із кроків кафедри ОПтаТЕБ НУЦЗУ у розширенні поля практичної взаємодії із соціальними інституціями вітчизняної сфери охорони праці, практичними підрозділами та органами управління у сфері охорони праці виступає й організація виїзних занять з магістрами спеціальності «Охорона праці у сфері цивільного захисту» (у межах вивчення дисциплін «Діяльність міжнародної організації праці», «Державне управління охороною праці та техногенною безпекою») до Територіальної державної інспекції з питань праці у Харківській області, до Територіального управління Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України в Харківській області.

Подібні заняття, проведені головними державними інспекторами, розкривають питання структури та особливостей діяльності Держгірпромнагляду України, зокрема у Харківській області; містять питання законотворчості у сфері охорони праці, змін у діючих нормативно-правових актах, які є керівними для інспекції з питань охорони праці; особливостей документообліку, змістовної, часової та морально-етичної складової повсякденної професійної діяльності наглядових органів у зазначеній сфері; особливостей (спеціального) розслідування нещасних випадків, пов'язаних і непов'язаних з виробництвом, у різних сферах господарювання. Крім того, увага звертається на особливості працевлаштування молодих фахівців у підрозділи Управління Держгірпромнагляду України та обов'язковість у них досвіду роботи у практичній сфері. Змістовно та компетентно проведені заняття з вичерпними відповідями фахівців на питання, що виникають у студентів-магістрів, залишають у них глибокі враження та надають можливість удосконалити знання про реальний вимір справ та особливості діяльності Держгірпромнагляду України.

У межах проведення виїзних навчальних занять та підвищення рівня практичної підготовки майбутніх фахівців з питань охорони праці кафедрою організуються заняття із студентами (курсантами) - спеціалістами за програмою навчальних центрів.

Подібні заходи, урізноманітнюючи спілкування майбутніх фахівців за напрямом «Охорона праці» з досвідченими фахівцями-практиками, дозволяють удосконалювати рівень їх практичної підготовки, формуючи здатність до ефективного використання положень нормативно-правових документів у своїй діяльності; володіння основними методами збереження здоров'я та працездатності виробничого персоналу, а також компетентне обґрунтування вибору безпечних режимів, параметрів, виробничих процесів (у галузі діяльності); ефективне виконання функцій, обов'язків і повноважень з охорони праці на робочому місці, у виробничому колективі; усвідомлення відповідальності за проведення заходів з профілактики виробничого травматизму та професійної захворюваності; проведення заходів щодо усунення причин нещасних випадків і професійних захворювань на виробництві; здатність до організації діяльності у складі первинного виробничого колективу з обов'язковим урахуванням вимог охорони праці; методичне забезпечення і проведення навчання та перевірки знань з питань охорони праці серед працівників організації (підрозділу); впровадження безпечних технологій, вибір оптимальних умов і режимів праці, проектування та організація робочих місць на основі сучасних технологічних та наукових досягнень у галузі охорони праці.

Набуття означених компетенцій у виробничо-технологічній, організаційно-управлінській, проектно-конструкторській діяльності, відповідаючи соціально-правовим вимогам сьогодення, поряд з усім вищезазначеним, сприяє розвитку гордості майбутніх фахівців за професійну Справу.

Як форма організації навчання, виїзні заняття орієнтовані на удосконалення інтелектуально-пізнавальної, мотиваційно-ціннісної та практико-діяльнісної сфер особистості слухачів, підвищення їх професійної компетентності та управлінської культури шляхом реалізацій завдань, спрямованих на удосконалення, оновлення їх знань і умінь з теоретико-

методологічних, правових, економічних, управлінських, соціогуманітарних та інших питань професійної діяльності.

Крім вищезазначених нетрадиційних форм проведення практичних занять, на кафедрі ОПтаТЕБ НУЦЗУ відкрито спеціалізовану навчальну аудиторію з охорони праці, яка створена відповідно до Рекомендацій Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України щодо організації роботи кабінету промислової безпеки та охорони праці як відповідний прототип.

Кабінет промислової безпеки та охорони праці є організаційним та навчально-методичним осередком пропаганди знань з питань промислової безпеки та охорони праці серед працюючих, поширення позитивного досвіду з профілактики виробничого травматизму та професійних захворювань, аварій тощо і виступає одним із інструментів забезпечення функціонування системи управління охороною праці, передбаченої статтею 13 Закону України «Про охорону праці», а саме для проведення навчання з питань охорони праці та пропаганди безпечних методів праці.

Відповідно до Рекомендацій спеціалізована навчальна аудиторія з охорони праці як прототип кабінету промислової безпеки та охорони праці розміщена в окремому приміщенні, оснащеному технічними засобами, навчальними посібниками і зразками, наочними та інформаційними матеріалами з питань охорони праці та промислової безпеки.

Зокрема, оснащення навчальної аудиторії містить: певний бібліотечний фонд, який включає законодавчі та нормативно-правові акти з охорони праці, акти підприємств з питань безпеки та охорони праці, підручники, методичну та довідкову літературу, спеціалізовані періодичні видання та інші інформаційні матеріали; наочні посібники, плакати, стенди, схеми, відеоматеріали; зразки засобів індивідуального та колективного захисту; знаки безпеки, що застосовуються на підприємствах, прилади та пристрої безпеки тощо.

Оскільки для організації роботи кабінету промислової безпеки та охорони праці призначається відповідальна особа, якою може бути спеціаліст

служби охорони праці підприємства або інша особа, яка визначається наказом роботодавця, навчання курсантів і студентів у такій аудиторії не лише віддзеркалює певні складові реалізації системи управління охороною праці та промисловою безпекою на підприємствах, а й наближає майбутніх фахівців з охорони праці до реального виміру професійних обов'язків.

Поряд із цим, на кафедрі ОПтаТЕБ НУЦЗУ існує і лабораторія з охорони праці, яка дозволяє проводити 12 відповідних лабораторних робіт. Відтак, наявність навчальних аудиторій з охорони праці можна вважати суттєвими кроками у справі удосконалення організації та посилення практичної складової при підготовці фахівців за напрямом «Охорона праці» та спеціальності «Охорона праці у сфері цивільного захисту» відповідно до вимог сучасності.

Оскільки реальне наближення до професійних обов'язків як справжні професіонали майбутні фахівці з охорони праці відчують у межах проходження навчальної практики на посаді фахівця з охорони праці, поряд із залученням практичних працівників для проведення занять з актуальних питань охорони праці, в управлінні (підрозділах управління) виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України в Харківській області за окремим графіком уже котрий рік поспіль здійснюється щотижневий стажування студентів та курсантів 4-го курсу напряму підготовки «Охорона праці» на посаді страхового експерта з охорони праці.

Отже, при підготовці майбутніх фахівців у сфері охорони праці підвищенню рівня їх практичної готовності до професійної діяльності, визначенню кращих серед них та розширенню можливості подальшого працевлаштування, сприяє реалізація таких заходів, як проведення:

- виїзних занять на підприємства, де наочно демонструються проблемні питання навчального матеріалу;
- занять із залученням досвідчених фахівців з гігієни праці та професійної патології;

- занять із залученням співробітників таких соціальних інституцій сфери охорони праці, як управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України в Харківській області, Територіальна державна інспекція з питань праці у Харківській області, Територіальне управління Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України в Харківській області;

- занять, організаційна складова яких відповідає моделям соціальної взаємодії у вітчизняному суспільстві («Парламентські слухання «Про стан промислової безпеки та охорони праці»»);

- занять в аудиторних умовах, що створені як прототип та максимально наближені до особливостей майбутньої професійної діяльності (лабораторія з охорони праці, навчальна аудиторія з охорони праці як прототип кабінету промислової безпеки на підприємстві);

- практики студентів у підрозділах сфери майбутньої професійної діяльності, що повноцінно наближає їх до професійних обов'язків як дипломованих професіоналів.

Крім розвитку професійних відносин у навчально-методичній та практичній сферах освіти, означена діяльність дозволяє вищому навчальному закладу запропонувати сучасному ринку праці компетентних у сфері охорони праці молодих фахівців з практикоорієнтованим досвідом.

У підсумку важливо зауважити, що вирішення завдання щодо подальшої інтеграції України в європейський науково-освітній простір, перехід до динамічної ступеневої системи навчання фахівців, підготовлених до життя і діяльності в інформаційному суспільстві знань, глобалізованому світі, де освіта має випереджальний, а не підтримуючий характер, можлива шляхом подальшого удосконалення вітчизняної системи вищої освіти через реалізацію на рівні національних освітніх стандартів компетентнісного підходу, який в умовах сьогодення виявляється пріоритетом гарантованої якості освіти.